

LİSE COĞRAFYA DERSİNİN DÜŞÜNME BECERİLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Evaluation of High School Geography Course in Terms of Thinking Skills

Yrd. Doç. Dr. Fatih AYDIN*

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, farklı türdeki liselerde öğrenim gören öğrencilerin görüşlerine dayanarak, coğrafya dersini düşünme becerileri açısından değerlendirmektir. Ayrıca bu araştırma, coğrafya dersinde düşünme becerilerinin kazanılması ile ilgili öğrenci görüşlerinin cinsiyet, sınıf ve okul türü değişkenlerine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Araştırmaya, 2010-2011 eğitim-öğretim yılında, Isparta ilinin Merkez ilçesindeki liselerde öğrenim gören 481 öğrenci katılmıştır. Bu araştırmada tarama modeli kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak "Coğrafya Dersi Düşünme Becerileri Ölçeği" uygulanmıştır. Araştırmada elde edilen veriler, SPSS 15 istatistik programı ile frekans, yüzde, aritmetik ortalama, t- testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmanın sonucunda coğrafya dersinde düşünme becerileri etkinliklerine "çoğu zaman" yer verildiği belirlenmiştir. Coğrafya dersinde düşünme becerilerine yer verilmesine ilişkin öğrenci görüşleri "cinsiyete" göre anlamlı farklılık göstermemiş fakat öğrenim gördükleri "sınıf düzeyi" ve "okul türüne" göre anlamlı farklılık göstermiştir. Araştırmanın sonucunda; öğretmenin coğrafya dersinde öğrencileri düşünmeye sevk edecek sorular yönelmeli ve beyin fırtınası, buluş yoluyla öğrenme, probleme dayalı öğrenme, işbirlikli öğrenme gibi öğrenci merkezli yöntemleri kullanması gerektiği önerilmiştir.

Anahtar kelimeler: Coğrafya, coğrafya eğitimi, düşünme becerileri

* Karabük Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü,
e-mail: fatihaydin@karabuk.edu.tr

ABSTRACT

The purpose of this research is to evaluate geography lesson in terms of thinking skills based on students' views at different types of high schools. This research is also aiming at finding out whether there is a meaningful difference at students' views according to gender, class and school type variables in gaining thinking skills in geography lessons. The research was carried out through 481 high school students in the central district of Isparta province in 2010-2011 academic year. Survey model was used in this research. "Geography lesson thinking skills scale" was used as data gathering tool. As the result of the study the gathered data were analyzed by SPSS 15 statistical programme in terms of frequency, percentage, arithmetic mean, t test and one way variance analysis (ANOVA). It was concluded in the research that activities for thinking skills were practised "most of the time". In the students' views towards practising thinking skills did not have a meaningful variation according to "gender" but the variation took place according to "class levels" and "school types". In the result of the research it was suggested that questions towards improving students' thinking skills and brain-storming, teaching through exploration, problem based learning, cooperative learning and such student centered methods should be used.

Keywords: *Geography, geography education, thinking skills*

GİRİŞ

Son yıllarda, eğitim sistemi içerisinde öğrencilerin nasıl düşündükleri ve nasıl öğrendikleri, üzerinde tartışılan konular arasında yer almaktadır. Özellikle “bilgi toplumu” olarak adlandırılan çağımızda, bireylerin araştırma yapabilme, sorun çözebilme, yaratıcı düşünme, eleştirel düşünme gibi çeşitli düşünme yollarını bilme ve uygulayabilme, öğrenme sürecinde etkin olma gibi birçok niteliğe sahip olmaları gerektiği düşüncesi, düşünme ve öğrenmenin nasıl gerçekleştiği konularını daha ön plana çıkarmıştır (Güven ve Kürüm, 2004:1).

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlüğü’nde (2005:592) “*düşünmek*”, bir sonuca varmak amacıyla bilgileri incelemek, karşılaştırmak ve aradaki bilgilerden yararlanarak düşünme üretmek, zihinsel yetiler oluşturmak, muhakeme etmek olarak tanımlanmaktadır. Özden (1997:79) düşünmeyi; “gözlem, tecrübe, sezgi, akıl yürütme ve diğer kanallarla elde edilen malumatı kavramsallaştırma, uygulama, analiz ve değerlendirmenin disipline edilmiş şekli” olarak ifade etmiştir. Ruggiero (1988:1) düşünme terimini, “bir insanın meydana gelen her şeyin etkisinin farkında olmasıdır” şeklinde tanımlamıştır. Tanımlardan da anlaşıldığı gibi düşünme öncelikle var olan durumu anlamak, daha sonra bunlar arasındaki ilişkileri belirlemek ve bir anlam çıkarma yeteneğidir. Bu yeteneğin iyi kullanılması genel geçerliği olan ürünleri ortaya koymakla mümkün olabilir. Günlük hayatımızdaki düşünme biçimimizle bilimsel anlamdaki düşünme biçimi arasında önemli farklar olduğu kuşkusuzdur. Bilimsel nitelikli düşünme becerilerinin kazandırılması eğitim kurumlarının işlevleri arasında düşünüldüğünde okulun işlevlerinden birinin, doğru düşünmeyi öğretmek olduğu söylenebilir (Gülveren, 2007:6).

Öğrencilere düşünme becerilerini kazandırmak, öğrenme-öğretme sürecinin özünü oluşturmaktadır. Düşünme sayesinde bilincimizi kontrol edebiliriz. Düşünmeyi öğrenmek demek, anlamlı öğrenmenin gerçekleşmesini sağlamak demektir. Çünkü düşünme sayesinde, parça parça olarak kazanılan bilgiler bir bütün haline getirilirler ve faydalı ortamlara uyarlanırlar. Düşünme, bireylerin kişisel gözlem, deneyim ve duyularla ulaştıkları bilgileri kavramsallaştırmaları, analiz etmeleri, değerlendirmeleri ve farklı durumlara uygulamaları için gerçekleştirdikleri zihinsel bir etkinliktir. Bu nedenle de, öğrencilerde düşünme becerisi ve alışkanlığı geliştirilmelidir (Saban, 2000:117).

Düşünme becerileri ile ilgili literatür tarandığında, bazı araştırmacıların programlarında 112 tane düşünme becerisine rastlanabildiği gibi, bir başkasının modelinde düşünme becerilerini dört ana kategoride inceleyebildiğini ve bunları da alt kategorilere ayırdığını görmek mümkündür. ASCD (*ABD Program Geliştirme ve Denetleme Kurumu*) tarafından 60 önemli araştırmacı ve eğitimcinin yardımıyla 1991 yılında hazırlanan “*Developing Minds: A Resource Book for Teaching Thinking*” adlı çalışmada, araştırmacılarca üzerinde hemfikir olunmuş olan eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, problem çözme ve karar verme becerileri *temel düşünme becerileri* olarak kabul edilmiştir (Kaya, 2008). Özden (1997) düşünme becerilerini yediye ayırmıştır. Bunlar; eleştirel düşünme, problem çözme, okuduğunu anlama, yazma, bilimsel düşünme, yaratıcı düşünme ve yaratıcı problem çözmedir.

Coğrafya; coğrafi yeryüzündeki doğal, beşerî ve ekonomik olayları, insanla ilgi kurarak inceleyen bir bilimdir (Doğanay, 2002). Başka bir anlatımla coğrafya, ortam ve özelliklerine, insan ve insan faaliyetlerine ve bunların karşılıklı etkileşimine dayalı olarak zamanla meydana gelen değişimleri konu olarak inceleyen ve öğrencilere bu konular hakkında bir bakış açısı kazandırmayı hedefleyen derslerden biridir. O nedenle coğrafya eğitimi ile öğrencilerin çevresinde olanları anlamaları ve genel olarak dünya ve yaşadıkları mekân hakkında bilinçli olmaları amaçlanır (Karabağ, 2001:62).

Tam ve sağlıklı bir coğrafya eğitimi, dünyadaki diğer insanlarla olan bağlantılarımızı, dünyayla olan ilişkilerimizi, kendimizi anlamamıza yardımcı olan becerileri, bilgi, kavram ve temelleri daha iyi algılamamıza sağlar. Bu yolla bizleri, eleştirel düşünce ve problem çözmeye davet eder. Coğrafya dünyayı anlayarak yaşayabilmemiz için bir anahtardır. Aslında coğrafya olmaksızın günümüz dünyasının akışını anlamak ve sorunlarını çözmek mümkün değildir (Efe, 1996).

Coğrafyanın sadece dağ, ırmak, göl adları ve ölçüleri şeklinde ezberlenmesi gereken bilgiler olmaktan çıkartılıp, bu bilgilerin insanlar için nasıl daha faydalı hâle getirilebileceğini araştıran ve ortaya koyan bir bilim olarak anlaşılması gerekmektedir. Aslında temel sorun, coğrafyanın ne olduğunun tam olarak anlatılamaması veya anlaşılabilmesidir. Bu durumun temel nedeni, coğrafya öğretiminde yaşanan sorunlardan kaynaklanmaktadır. Türkiye’de coğrafya eğitiminin problemleri, çeşitli araştırmalarla (Doğanay, 2002; Şahin 2003; Gökçe, 2009; Akınoğlu, 2005; Koçman, 1999; Aydın, 2010; Sekin ve Ünlü, 2002; Efe, 1996) ortaya konmuştur. Yapılan araştırmalara bakıldığında coğrafya eğitiminin sorunlarının başında coğrafya’da “*neyin*”, “*nerede*” ve “*nasıl*” öğretilmesi sorularına cevap verilememesidir. Coğrafya ne istatistiksel ve kuru bilgiler yığını ne de bir bilgi koleksiyonudur. Aksine coğrafya, insan yaşamı açısından mekânsal bir inceleme-araştırma alanıdır. Coğrafya, izole edilmiş kuru ve yalın bilgilerin ezberletilmesinden çok, soru sorma ve sorun çözme üzerinde duran bir bilimdir (Şahin, 2003). Doğanay (2002)’a göre, coğrafya öğretmenlerinin sadece ayrıntılı bilgiler ve üniversitelerdeki metodik araştırma ilke ve yöntemleri ile donatılmakla kalmayıp, üniversitede öğrendiklerinin ne kadarını, nasıl, hangi ilke ve yöntemler dahilinde, ne tür araç ve gereçler kullanarak orta öğretimde öğretmeleri gereği konusunda da, bilgi ve beceri sahibi olmaları gerektiğini ifade etmiştir.

Düşünme becerilerine sahip bir bireyde çevresiyle etkin ilişki kurması, sorunları değişik açılardan değerlendirebilmesi, empati kurabilme alışkanlığını kazanması, tutarlı ve pozitif davranışlar göstermesi beklenir. Bu davranışlar çağdaş eğitim-öğretim uygulamalarında kazandırılmak durumundadır. Coğrafya aslında insanlara yaşadıkları yer ile arasındaki ilişkinin boyutlarını kavratarak, tüm dünyada meydana gelen siyasi ve sosyal problemler ile ilgili çözüm önerileri üretmelerine yardımcı olmaktadır. Ayrıca coğrafya dersi ile ülke kalkınmasında katkıda bulunan, üretken insanlar olmaları ve bilişsel özelliklerinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Mevcut program ve uygulamalarla bu amaçların gerçekleşip gerçekleşmediği, program değerlendirme çalışmaları ve araştırmaları ile ortaya çıkabilir ki bu konuda yapılan araştırmalar çok azdır. Bu nedenle, araştırmacının bulgu ve sonuçlarının, coğrafya dersi öğretim programı hazırlayan yetkili birimlere, coğrafya öğretmenlerine ve araştırmacılara yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Literatür incelendiğinde; *öğrenci görüşleri dikkate alınarak*, coğrafya dersinin düşünme becerileri açısından değerlendirildiği her hangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle yapılan bu çalışma coğrafya eğitimi alanında bir boşluğu dolduracağı beklenmektedir. Coğrafya dışındaki farklı disiplinlerde düşünme becerileri üzerine yapılmış araştırmalar vardır. Lizarraga, Baquedano ve Oliver (2010), Mountford ve Price (2004), Zimmerman (2007), Cheong ve Cheung (2008), Baykara (2006), Kaya (2008), Hayran (2000), Bozoğlu (2008) ve Gülveren (2007) bu çalışmalardan bazılarıdır. Buna karşılık coğrafya dersinde farklı düşünme biçimlerinin etkilerini ortaya koyan deneysel ve teorik araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmalardan bazıları şunlardır: West (2003) “*Coğrafi bilgi sistemlerinin düşünme becerileri üzerindeki etkisini*”, Schee, Leat ve Vankan (2006) “*düşünmeyi düşünme becerileri*”, Huckle (1997), Demirkaya (2003, 2008) ve Deniz (2003) “*coğrafya dersinde eleştirel düşünme*,” Coşkun (2010) “*yansıtıcı düşünme becerilerini*”, Akbulut (2004) ve Güngör (2006) “*coğrafya dersinde yaratıcı düşünme*” üzerinde araştırmalar yapmışlardır.

Bu araştırmanın amacı, farklı türdeki liselerde öğrenim gören öğrencilerin görüşlerine dayanarak, coğrafya dersini düşünme becerileri açısından değerlendirmektir. Bu genel amaç çerçevesinde şu sorulara cevap aranmıştır:

1. Coğrafya dersinde düşünme becerilerine yer verilmesine ilişkin öğrenci görüşleri nelerdir?
2. Coğrafya dersinde düşünme becerilerine yer verilmesine ilişkin öğrenci görüşleri “*cinsiyete*” göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
3. Coğrafya dersinde düşünme becerilerine yer verilmesine ilişkin öğrenci görüşleri “*sınıf düzeyine*” göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
4. Coğrafya dersinde düşünme becerilerine yer verilmesine ilişkin öğrenci görüşleri “*okul türüne*” göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma farklı türdeki liselerde öğrenim gören öğrencilerin görüşlerine dayanarak, coğrafya dersini düşünme becerileri açısından değerlendirmeyi amaçladığından **tarama modeli** kullanılmıştır. Tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olan şekilde betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır (Karasar, 2007:77).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 2010-2011 eğitim ve öğretim yılında Isparta il merkezindeki lise öğrencileri, araştırmanın örneklemini ise Isparta ilinin merkez ilçesindeki farklı türdeki liselerde öğrenim gören 481 öğrenci oluşturmuştur. Çalışmaya katılan öğrencilerin cinsiyete, sınıflara ve okul türüne göre dağılımları Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Araştırmaya katılan lise öğrencilerin cinsiyete, öğrenim gördükleri sınıf ve okul türüne göre dağılımları

		F (n=481)	%(100.0)
CİNSİYET	Kız	238	49.5
	Erkek	243	50.5
SINIF	Dokuzuncu sınıf	108	22.5
	Onuncu sınıf	127	26.4
	Onbirinci sınıf	60	12.5
	Onikinci sınıf	186	38.7
OKUL TÜRÜ	Düz Lise	55	11.4
	Meslek Lisesi	71	14.8
	Anadolu Lisesi	139	28.9
	Anadolu Öğretmen Lisesi	107	22.2
	Fen Lisesi	109	22.7

Tablo 1’de görüldüğü gibi, çalışmaya katılan toplam öğrenci sayısı 481’dir. Bu öğrencilerin 238’i (%49.5) kız ve 243’ü (%50.5) erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Çalışmaya katılan lise öğrencilerinin 108 tanesi 9.sınıf (%22.5), 127 tanesi 10.sınıf (%26.4), 60 tanesi 11.sınıf (%12.5) ve 186 tanesi 12. sınıf öğrencisidir (%38.7). Çalışmaya katılan lise öğrencilerinin 55 tanesi düz lise (%11.4), 71 tanesi meslek lisesi (%14.8), 139 tanesi Anadolu lisesi (%28.9), 107 tanesi Anadolu öğretmen lisesi (%22.2) ve 109 tanesi Fen lisesi (%22.7) öğrencilerinden oluşmaktadır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Veri toplama aracı olarak uygulanan “Coğrafya Dersi Düşünme Becerileri Ölçeği” Baykara (2006) tarafından sosyal bilgiler dersi için geliştirilen ölçekten yararlanılarak hazırlanmıştır. 36 maddeden oluşan anket öncelikle uzman görüşüne (coğrafya eğitimi alanında 2 öğretim üyesine) sunulmuştur. Uzman görüşleri doğrultusunda 9 madde anketten çıkarılmıştır. 5’li Likert tipinde hazırlanmış güvenilirliğini belirlemek için 150 lise öğrencisine pilot uygulaması yapılmış ve anketin Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı .84 bulunmuştur.

Coğrafya dersinde düşünme becerilerine yer verilip verilmediğine ilişkin öğrenci görüşlerinin değerlendirilmesinde, frekans, yüzde ve aritmetik ortalama değerleri kullanılmıştır. Coğrafya dersinde düşünme becerilerine yer verilip verilmediğine ilişkin öğrenci görüşlerinin **cinsiyet** değişkenine göre anlamlı farklılığın olup olmadığını belirlemek için *bağımsız örneklem t- testi* kullanılmıştır. Coğrafya dersinde düşünme becerilerine yer verilip verilmediğine ilişkin öğrenci görüşlerinin **sınıf düzeyi** ve **okul türü** **değişkenine** göre anlamlı farklılığın olup olmadığını belirlemek için “*Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA)*” kullanılmıştır. Analiz sonucunda farklılık önemli bulunduğunda farklılığın hangi grup ya da gruplardan kaynaklandığı “*Çoklu Karşılaştırma Testi*” (*LSD*) ile tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular tablolar halinde sunulmuştur. İstatistiksel olarak anlamlı farklılık düzeyi 0.05 olarak ele alınmıştır.

BULGULAR

1- Coğrafya Dersinde Düşünme Becerilerinin Gerçekleştirilmesine İlişkin Öğrenci Görüşlerinin Genel Dağılımı

Araştırmaya katılan lise öğrencilerinin “Coğrafya Dersi Düşünme Becerileri” anketine verdikleri cevapların genel dağılımı Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2: Lise öğrencilerinin coğrafya dersi düşünme becerileri ölçeğine ilişkin görüşlerinin frekans, yüzde ve aritmetik ortalamaları

No	Hiçbir Zaman		Nadir Olarak		Bazı Zaman		Çoğu Zaman		Her Zaman		Ortalama $\bar{X}$
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	
1	21	4.4	35	7.3	136	28.3	188	39.1	101	21.0	3.65
2	22	4.6	47	9.8	122	25.4	176	36.6	114	23.7	3.65
3	19	4.0	32	6.7	99	20.6	185	38.5	146	30.4	3.84
4	21	4.4	47	9.8	131	27.2	174	36.2	108	22.5	3.62
5	24	5.0	64	13.3	116	24.1	149	31.0	128	26.6	3.60
6	28	5.8	60	12.5	136	28.3	138	28.7	119	24.7	3.54
7	19	4.0	50	10.4	117	24.3	168	34.9	127	26.4	3.69
8	61	12.7	84	17.5	132	27.4	122	25.4	82	17.0	3.16
9	60	12.5	70	14.6	122	25.4	144	29.9	85	17.7	3.25
10	11	2.3	29	6.0	75	15.6	169	35.1	197	41.0	4.06
11	15	3.1	18	3.7	83	17.3	176	36.6	189	39.3	4.05
12	33	6.9	80	16.6	158	32.8	111	23.1	99	20.6	3.33
13	44	9.1	73	15.2	167	34.7	111	23.1	86	17.9	3.25
14	15	3.1	47	9.8	98	20.4	178	37.0	143	29.7	3.80
15	32	6.7	78	16.2	135	28.1	129	26.8	107	22.2	3.41
16	98	20.4	100	20.8	134	27.9	95	19.8	54	11.2	2.80
17	286	59.5	81	16.8	49	10.2	34	7.1	31	6.4	4.10
18	28	5.8	66	13.7	167	34.7	139	28.9	81	16.8	3.37
19	101	21.0	131	27.2	162	33.7	52	10.8	35	7.3	2.56
20	42	8.7	86	17.9	138	28.7	130	27.0	85	17.7	3.27
21	44	9.1	61	12.7	110	22.9	136	28.3	130	27.0	3.51
22	12	2.5	35	7.3	62	12.9	134	27.9	238	49.5	4.15
23	10	2.1	26	5.4	64	13.3	165	34.3	216	44.9	4.14
24	185	38.5	110	22.9	106	22.0	49	10.2	31	6.4	2.23
25	20	4.2	42	8.7	130	27.0	162	33.7	127	26.4	3.69
26	127	26.4	104	21.6	120	24.9	84	17.5	46	9.6	2.62
27	117	24.3	108	22.5	131	27.2	79	16.4	46	9.6	2.64

Tablo 2’de görüldüğü gibi;

Birinci madde (Coğrafya dersinde konular işlenirken, öğrendiğimiz bilgiler arasındaki benzerlikleri bulmamız istenir) eleştirel düşünme becerisi ile ilgilidir. Bu maddeye öğrencilerin %39’u “çoğu zaman”, %21’i “her zaman” cevabını vermişlerdir. Buradan da bu eleştirel düşünme becerisine ilişkin etkinliğe coğrafya dersinde genellikle yer verildiği söylenebilir.

İkinci madde (Coğrafya dersinde karşılaştığımız problemin tanımlanmasının yapılması istenir) ile coğrafya dersinde problem çözmeye yer verip vermediği ölçülmeye çalışılmıştır. Bu ifadeye “Çoğu zaman” seçeneğini işaretleyen öğrencilerin oranı %36.6, “her zaman” seçeneğini işaretleyen öğrencilerin oranı %23.7’dir. Bu bulgudan hareketle coğrafya dersinde bu problem çözmeye becerisine önemli sayılabilecek oranda yer verildiği ileri sürülebilir.

Üçüncü madde (Coğrafya dersinde konuların sebep-sonuç ilişkisi içerisinde nasıl incelenmesi gerektiği gösterilir) ile coğrafya dersinde düşünme becerileri açısından bilimsel düşünmeye yer verip vermediği ölçülmeye çalışılmıştır. Cevapların büyük çoğunluğunun “çoğu zaman” ve “her zaman” seçeneklerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu sonuç coğrafya dersinde yapılan etkinliklerde, bu bilimsel düşünme becerilerine yer verildiğini göstermektedir.

Dördüncü madde (Coğrafya dersinde karşılaştığımız bir sorunu kendi cümlelerimizle ifade etmemiz istenir) ile coğrafya dersinde eleştirel düşünmeye yer verilip verilmediği ölçülmeye çalışılmıştır. Bu maddeye öğrencilerin %36.2’si “çoğu zaman”, %27.2’si “bazı zaman” ve %22.5’i “her zaman” cevabını vermişlerdir. Buna göre bu düşünme becerisine ilişkin etkinliğe coğrafya dersinde genellikle yer verildiğini göstermektedir.

Beşinci madde (Coğrafya dersinde, ilk kez karşılaşılan kavramların veya terimlerin kullanımında örnekler vermemiz istenir) eleştirel düşünme ile ilgilidir. Bu maddeye öğrencilerin %31’i “çoğu zaman”, %26.6’sı “her zaman” ve %24.1’i “bazı zaman” cevabını vermişlerdir. Bu verilerden hareketle coğrafya dersinde, bu eleştirel düşünme becerisine ilişkin etkinliğe çoğunlukla yer verildiği söylenebilir.

Altıncı maddeye (Coğrafya dersinde sorular sorulara verdiğimiz farklı cevapların sınıf içinde tartışılması sağlanır) öğrencilerin %28.7’si “çoğu zaman”, %28.3’ü “bazı zaman” ve %24.7’si “her zaman” cevabını vermişlerdir. Buna göre, coğrafya dersinde öğrencilerin sorulara verdikleri farklı cevapların sınıf içinde tartışmasına çoğunlukla yer verildiği ifade edilebilir.

Yedinci madde (Coğrafya dersinde cevaplandırdığımız sorunun çözüm yolunu açıklamamız istenir) coğrafya dersinde problem çözmeye becerilerinin kazandırılması ile ilgilidir. Öğrencilerin %34.9’u bu ifadeye “çoğu zaman”, %26.4’ü “her zaman” cevabını vermişlerdir. Bu maddede yer alan problem çözmeye becerisine, coğrafya dersinde genel olarak yer verildiği söylenebilir.

Sekizinci madde (*Coğrafya dersinde harita üzerinde sorulan yerleri göstermemiz istenir*) coğrafya dersinde bilimsel düşünme becerilerine yer verip vermediği ile ilgilidir. Bu maddeye öğrencilerin %25.4'ü “çoğu zaman” ve %17'si “her zaman” cevabını vermişlerdir. Coğrafya dersinde bu etkinliğe kısmen yer verildiği söylenebilir. Çünkü öğrencilerin %27.4'ü bu maddeye “bazı zaman” , %17.5'i “nadir olarak” ve %12.7'si “hiçbir zaman” cevabını vermiştir. Öğrencilerin verdikleri cevaplardan hareketle derslerde coğrafyanın önemli ders araçlarından birisi olan haritalara daha fazla yer verilmesi gerektiği ifade edilebilir.

Dokuzuncu maddeye (*Coğrafya dersinde tartışma ve münazaralara katılmamız istenir*) öğrencilerin %29.9'u “çoğu zaman” ve %25.5'i “bazı zaman” cevabını vermişlerdir. Buradan coğrafya dersinde, öğrencilerin genel olarak tartışma ve münazaralara katılmaları istendiği söylenebilir.

Onuncu madde (*Coğrafya dersinde işlenen konularla ilgili güncel örnekler verilir*) coğrafya dersinde, işlenen konuların kalıcılığını sağlamak ve daha somut örnekler verilerek bilgilerin hayata dönük olarak verilir vermediğini öğrenmek amacıyla hazırlanmıştır. Öğrencilerin %41'i “her zaman” ve %35'i “çoğu zaman” cevabını vermiştir. Bu verilere göre, coğrafya dersinde işlenen konularla ilgili genelde güncel örnekler verildiğini belirtilebilir.

On birinci madde (*Coğrafya dersinde konular birbirine bağlı olarak anlatılır*) ile coğrafya konularının birbirinden bağımsız mı yoksa birbirine bağlı olarak mı anlatıldığı ölçülmeye çalışılmıştır. Öğrencilerin % 39.3'ü bu ifadeye “her zaman” ve %36.6'sı “çoğu zaman” cevabını vermişlerdir. Bu da coğrafya dersinde konuların anlatımında konuların birbirine bağlı olarak verilmesine dikkat edildiği söylenebilir.

On ikinci madde (*Sınavda sorulara verdiğimiz cevaplara kendi görüşümüzü de eklememiz istenir*) ile coğrafya dersinde öğrencilerden bilgi basamağında ezbere dayalı bilgiler mi yoksa kavrama basamağında düşünmeye dayalı bilgilerin mi verildiği görülmeye çalışılmıştır. Bu maddeye öğrencilerin %32.8'i “bazı zaman”, %23.1'i “çoğu zaman” cevabını vermişlerdir. Buradan da coğrafya dersinde bu etkinliğe kısmen yer verildiği ifade edilebilir.

On üçüncü madde (*Coğrafya dersinde verilen bir ifadenin yeterince açık olup olmadığı sorulur*) ile coğrafya dersinde eleştirel düşünmeye yer verilir vermediği ölçülmeye çalışılmıştır. Bu maddeye öğrencilerin %34.7'si “bazı zaman”, %23.1'i “çoğu zaman” ve %17.9'u “her zaman” cevabını vermişlerdir. Bu verilere göre coğrafya dersinde bu eleştirel düşünme becerisine ilişkin etkinliğe genellikle yer verildiği söylenebilir.

On dördüncü madde (*Coğrafya dersinde sorular sorulduktan sonra cevaplamamız için yeterli zaman verilir*) ile coğrafya dersinde düşünme işleminin gerçekleşmesi için öğrencilere yeterli zamanın verilir vermediği belirlenmeye çalışılmıştır. Öğrencilerin % 37'si “çoğu zaman” ve %29.7'si “her zaman” cevabını vermiştir. Bu sonuç coğrafya dersinde bu düşünme becerisi etkinliğine genel olarak yer verildiğini göstermektedir.

On beşinci madde (*Coğrafya dersinde bir konuyu farklı kaynaklardan araştırmamız istenir*) ile coğrafya dersinde öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilip geliştirilmediği ölçülmeye çalışılmıştır. Bu maddeye öğrencilerin %28.1'i "bazı zaman", %26.8'i "çoğu zaman" ve %22.2'si "her zaman" cevabını vermişlerdir. Buradan coğrafya dersinde öğrencilerin genellikle konuları farklı kaynaklardan araştırmaları istendiği düşünülebilir.

On altıncı madde (*Konuları öğrenmemiz için coğrafya ders kitabındaki bilgiler yeterli olmaktadır*) ile coğrafya dersindeki konuların öğrenilmesinde ders kitabının yeterli olup olmadığı öğrenilmeye çalışılmıştır. Bu maddeye öğrencilerin %20'si "hiçbir zaman" ve "nadir olarak" ve %27.9'u "bazı zaman" cevabını vermişlerdir. Buradan hareketle araştırmaya katılan öğrencilerin görüşlerine göre, coğrafya ders kitabındaki bilgilerin konuları öğrenmek için her zaman yeterli ve tatmin edici bir kaynak olmadığı söylenebilir.

On yedinci maddeye (*Yanlış ya da eksik cevap verildiğinde coğrafya öğretmeni kızar*) öğrencilerin %59.5'i "hiçbir zaman" cevabını vermişlerdir. Bu sonuç, coğrafya dersinde öğrencilerin fikirlerini kızılacak düşüncesi olmadan rahatça söyleyebildikleri ve düşündükleri cevapları ifade edebildikleri söylenebilir.

On sekizinci madde (*Coğrafya dersinde verilen bir açıklamanın eksik taraflarını ve belirsizliklerini bulmamız istenir*) eleştirel düşünmenin gözlenebilir becerilerini ölçmeye yöneliktir. Öğrencilerin bu ifadeye verdiği cevaplar "bazı zaman" ve "çoğu zaman" seçeneklerinde yoğunlaşmıştır. Bunun sonucu olarak öğrenci görüşleri bu eleştirel düşünme etkinliğine genel olarak yer verildiği yönündedir.

On dokuzuncu madde (*Coğrafya yazılı yoklamalarında sadece tanım yapmamız istenir*) coğrafya yazılı yoklamalarda ezbere dayanan bilgi basamağındaki ifadelerin aynen istenip istenilmediği öğrenilmeye çalışılmıştır. Öğrencilerin bu ifadeye verdiği cevaplar "bazı zaman" ve "nadiren" seçeneklerinde yoğunlaşmıştır. Bu sonuç öğrencilere coğrafya yazılısında daha çok bilgi basamağındaki sorular sorulduğu görülebilir.

Yirminci madde (*Coğrafya dersinde sınıfta soru sormamız özendirilir*) ile coğrafya dersinde öğrencilerin soru sormalarına fırsat oluşturarak yaratıcı düşünmenin desteklenip desteklenmediği belirlenmeye çalışılmıştır. Bu maddeye öğrencilerin %28.7'si "bazı zaman", %27'si "çoğu zaman" ve %17.7'si "her zaman" cevabını vermişlerdir. Öğrencilerin bu soruya vermiş olduğu cevaplara göre, bu yaratıcı düşünme etkinliğinin coğrafya dersinde genel olarak uygulandığı belirtilebilir.

Yirmi birinci maddeye (*Coğrafya dersinde ansiklopedi, dergi, makale gibi kaynaklardan yararlanmamız istenir*) öğrencilerin yaklaşık %50'si "her zaman" ve "çoğu zaman" cevabını vermiştir. Genel olarak coğrafya dersinde öğrencilerin düşünme becerilerinin gelişmesi için ansiklopedi, dergi, makale gibi kaynaklardan yararlanmaları istendiği ifade edilebilir. Bu maddeye verilen cevaplar on altıncı maddeye verilen cevapları desteklemektedir.

Yirmi ikinci madde (*Coğrafya derslerine hazırlıklı gelmemiz istenir*) ile coğrafya derslerinin daha verimli geçmesi ve düşünme etkinliklerine daha çok yer verilmesi için öğrencilerin coğrafya dersine hazırlıklı gelip gelmedikleri öğrenilmeye çalışılmıştır. Bu

maddenin aritmetik ortalaması 4.15 olup ankette yer alan maddelerin içerisinde en yüksek değerdir. Bu etkinliğe coğrafya dersinde çoğu zaman yer verildiğini ve öğrencilerden coğrafya derslerine hazırlıklı gelmelerinin istendiği söylenebilir.

Yirmi üçüncü madde (*Coğrafya dersinde konular işlenirken verdiğimiz yanlış cevapları düzeltmemiz için öğretmen bizi yönlendirir*) ile coğrafya dersinde öğrencilerin verdikleri yanlış cevapların düzeltilmesi için, öğretmenlerin öğrencileri sorularla düşündürerek doğru cevabı buldurmaya çalışılıp çalışmadığı ölçülmeye çalışılmıştır. Bu maddenin aritmetik ortalaması 4.14 olup ankette yer alan maddelerin içerisinde en yüksek ikinci değerdir. Örneklemdaki öğrencilerin %44.9'u bu ifadeye "her zaman" cevabını vermiştir. Bu da genel olarak coğrafya dersinde bu etkinliğe yer verildiğini gösterebilir.

Yirmi dördüncü madde (*Coğrafya dersinde konular işlenirken sorulan sorulara verdiğimiz doğru cevaplar ödüllendirilir*) ile öğrencilerin coğrafya dersinde yaratıcı düşünme becerilerine yer verilip verilmediği öğrenilmeye çalışılmıştır. Bu maddenin aritmetik ortalaması 2,23 olup, bu değer ankette yer alan en düşük aritmetik ortalamadır. Bu etkinliğin coğrafya dersinde çok fazla önemsenmediği ve uygulanmadığı söylenebilir.

Yirmi beşinci maddeye (*Coğrafya dersinde işlenen konular ile geçmiş konular arasında ilişki kurmamız istenir*) öğrencilerin %33.7'si "çoğu zaman", %27'si "bazı zaman" ve %26.4'ü "her zaman" cevabını vermişlerdir. Bu etkinliğe coğrafya dersinde genel olarak yer verildiği söylenebilir.

Yirmi altıncı madde (*Coğrafya dersinde verilen ödevleri yapmamız için ders kitabı yeterlidir*) ile öğrencilere coğrafya dersinde araştırmaya dayalı ödevler verilip verilmediği öğrenilmeye çalışılmıştır. Bu maddeye öğrencilerin %26.4'ü "hiçbir zaman", %21.6'sı "nadir olarak" cevabını vermişlerdir. Buradan da verilen ödevlerin yapılmasında ders kitabının yeterli olduğunu araştırmaya dayalı ödevlere fazla yer verilmediği ileri sürülebilir. Bu maddeye verilen cevaplar, anketin 16. ve 21. maddeye verilen cevapları desteklemektedir.

Yirmi yedinci maddeye (*Coğrafya dersinde grup çalışmasına yer verilir*) öğrencilerin %24.3'ü "hiçbir zaman", %22.5'i "nadiren" ve %22.2'si "bazen" cevabını vermişlerdir. Bu sonuç, coğrafya dersindeki etkililiği yapılan araştırmalarla ortaya konulan ve yürürlükteki coğrafya öğretim programının dayandığı yapılandırmacı yaklaşımın özellikle üzerinde durduğu grup çalışmalarına (işbirlikli öğrenme yöntemi) coğrafya dersinde az yer verildiğini göstermektedir.

Yukarıdaki açıklamalarda görüldüğü gibi; "Konular işlenirken, öğrendiğimiz bilgiler arasındaki benzerlikleri bulmamız istenir", "Coğrafya dersinde karşılaştığımız bir sorunu kendi cümlelerimizle ifade etmemiz istenir", "Coğrafya dersinde verilen bir ifadenin yeterince açık olup olmadığı sorulur" şeklindeki maddeler **eleştirel düşünme becerisi** ile ilgilidir. Bu maddelerin toplam aritmetik ortalaması **3,43** olup buradan coğrafya dersinde eleştirel düşünme becerisi etkinliklerine çoğu zaman yer verildiği söylenebilir. **Yaratıcı düşünme etkinliklerinden** olan, "Yanlış ya da eksik cevap verildiğinde öğretmen kızar", "Sınıfta soru sormamız özendirilir", "Konular işlenirken sorulan sorulara verdiğimiz doğru cevaplar ödüllendirilir" şeklindeki maddelerin toplam aritmetik

ortalaması **3,20** olarak bulunmuştur. Coğrafya dersinde yaratıcı düşünme becerisi etkinliklerine çoğu zaman yer verildiği söylenebilir. **Bilimsel düşünme becerisi** ile ilgili olan “Konuların sebep-sonuç ilişkisi içerisinde nasıl incelenmesi gerektiği gösterilir”, “Harita üzerinde sorulan yerleri göstermemiz istenir” şeklindeki maddelerin toplam aritmetik ortalaması **3,77** olarak bulunmuştur. Coğrafya dersinde bilimsel düşünme becerisi etkinliklere çoğu zaman yer verildiği söylenebilir. **Problem çözme becerisi** ile ilgili olan “Karşılaştığımız problemin tanımlanmasının yapılması istenir”, “Cevaplandığımız sorunun çözüm yolunu açıklamamız istenir”, “Konuları öğrenmemiz için ders kitabındaki bilgiler yeterli olmaktadır”, “Ansiklopedi, dergi, makale gibi kaynaklardan yararlanmamız istenir”, “Verilen ödevleri yapmamız için ders kitabı yeterlidir” şeklindeki maddelerin toplam aritmetik ortalaması **3,28** olup coğrafya dersinde problem çözme becerisi etkinliklerine çoğu zaman yer verildiği söylenebilir. Tablo 2 genel olarak incelendiğinde ankette bulunan düşünme becerilerine ait tüm etkinliklerin toplam aritmetik ortalaması **3,44** olarak tespit edilmiştir. Buradan hareketle coğrafya dersinde düşünme becerisi etkinliklerine **çoğu zaman** yer verildiği görülmüştür.

2- Coğrafya Dersinde Düşünme Becerilerinin Gerçekleştirilmesine İlişkin Öğrenci Görüşlerinin “Cinsiyet” Değişkeni Açısından Karşılaştırılması

Araştırmaya katılan lise öğrencilerinin coğrafya dersinde düşünme becerilerinin kazandırılmasına ilişkin görüşlerinin cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek için *t testi* uygulanmış ve sonuçlar Tablo 3’de sunulmuştur.

Tablo 3: Coğrafya dersinde düşünme becerilerinin gerçekleştirilmesine ilişkin öğrenci görüşlerinin cinsiyete göre *t-testi* sonuçları

Cinsiyet	N	$\bar{X}$	Ss	Sd	t	P*
Erkek	238	94,6849	13,76036	479	1,023	,307
Kız	243	93,3621	14,56790			

* $p>0,05$

Tablo 3 incelendiğinde; lise öğrencilerinin coğrafya dersinde düşünme becerilerinin gerçekleştirilmesine ilişkin görüşleri *cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermemiştir* ($t_{(479)} = 1,023$; $p>0,05$). Bu bulgu, araştırmaya katılan lise öğrencilerinin coğrafya dersinde düşünme becerilerinin kazandırılmasına ilişkin görüşleri ile öğrencilerin cinsiyetleri arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı şeklinde de yorumlanabilir.

3. Coğrafya Dersinde Düşünme Becerilerinin Gerçekleştirilmesine İlişkin Öğrenci Görüşlerinin “Sınıf Düzeyi” Değişkeni Açısından Karşılaştırılması

Coğrafya dersinde düşünme becerilerinin gerçekleştirilmesine ilişkin öğrenci görüşlerinin “*öğrenim gördükleri sınıf düzeyine*” göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için “*Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA)*” yapılmıştır. Coğrafya dersinde düşünme becerilerinin gerçekleştirilmesine ilişkin öğrenci görüşlerinin sınıf düzeyine göre betimsel istatistikleri Tablo 4’de, ANOVA sonuçları ise Tablo 5’de verilmiştir.

Tablo 4: Coğrafya dersinde düşünme becerilerinin gerçekleştirilmesine ilişkin öğrenci görüşlerinin sınıf düzeyine göre betimsel istatistikleri

Sınıf	N	$\bar{X}$	Ss
9. Sınıf	108	99,4352	12,77942
10. Sınıf	127	96,5827	12,55366
11. Sınıf	60	87,6500	15,50159
12. Sınıf	186	91,1720	14,14032
Toplam	481	94,0166	14,17479

Tablo 5: Coğrafya dersinde düşünme becerilerinin gerçekleştirilmesine ilişkin öğrenci görüşlerinin “sınıf düzeyi” değişkenine göre tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları

Varyansın Kaynağı	kt	sd	ko	F	P*
Gruplar Arası	7944,294	3	2648,098	14,273	,000
Gruplar İçi	88499,573	477	185,534		
Toplam	96443,867	480			

* p<0,05

Tablo 5 incelendiğinde, coğrafya dersinde düşünme becerilerinin gerçekleştirilmesine ilişkin öğrenci görüşleri ile “öğrenim gördükleri sınıf düzeyi” değişkeni arasında *istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur* [$F_{(3,477)}=14,273$; $p<0.05$]. Bu farklılığın hangi sınıf seviyelerinden kaynaklandığını bulabilmek için “Çoklu Karşılaştırma Testi (LSD)” uygulanmıştır. Bu testin sonuçları Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6: Coğrafya dersinde düşünme becerilerinin gerçekleştirilmesine ilişkin öğrenci görüşlerinin sınıf düzeyine göre karşılaştırıldığı LSD testi sonuçları

Sınıf (I)	Sınıf (J)	Ortalama Fark (I-J)	Standart Hata	Anlamlılık Düzeyi
9.sınıf	10. Sınıf	2,85251	1,78292	,110
	11.Sınıf	11,78519	2,19320	,000*
	12. Sınıf	8,26314	1,64785	,000*
10.Sınıf	9. Sınıf	-2,85251	1,78292	,110
	11. Sınıf	8,93268	2,13380	,000*
	12. Sınıf	5,41063	1,56792	,001*
11. Sınıf	9. sınıf	-11,78519	2,19320	,000*
	10. Sınıf	-8,93268	2,13380	,000*
	12. Sınıf	-3,52204	2,02231	,082
12. Sınıf	9. Sınıf	-8,26314	1,64785	,000*
	10. Sınıf	-5,41063	1,56792	,001*
	11. Sınıf	3,52204	2,02231	,082

* p<0,05

Tablo 6’da görüldüğü gibi; *dokuzuncu ile onbirinci sınıflar* arasında ($0.000<0.05$), *dokuzuncu ile onikinci sınıflar* arasında ($0,000<0.05$), *onuncu ile onbirinci sınıflar* arasında ($0.000<0.05$) ve *onuncu ile onikinci sınıflar* arasında ($0.001<0.05$) anlamlı farklılık vardır. Sonuç olarak, farklı türdeki liselerde öğrenim gören öğrencilerin coğrafya dersinde

düşünme becerilerinin gerçekleştirilmesine ilişkin görüşleri sınıf seviyesine göre anlamlı farklılık göstermiştir.

4. Coğrafya Dersinde Düşünme Becerilerinin Gerçekleştirilmesine İlişkin Öğrenci Görüşlerinin “Okul Türü” Değişkeni Açısından Karşılaştırılması

Coğrafya dersinde düşünme becerilerinin gerçekleştirilmesine ilişkin öğrenci görüşlerinin “okul türü” değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için “Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA)” yapılmıştır. Coğrafya dersinde düşünme becerilerinin gerçekleştirilmesine ilişkin öğrenci görüşlerinin okul türüne göre betimsel istatistikleri Tablo 7’de, ANOVA sonuçları ise Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 7: Coğrafya dersinde düşünme becerilerinin gerçekleştirilmesine ilişkin öğrenci görüşlerinin okul türüne göre betimsel istatistikleri

Okul Türü	N	$\bar{X}$	Ss
Düz Lise	55	89,4000	14,64847
Anadolu Lisesi	139	92,0360	15,05950
Fen Lisesi	109	96,2110	13,23650
Meslek Lisesi	71	93,1972	13,78987
Anadolu Öğretmen Lisesi	107	97,2710	12,99606
Total	481	94,0166	14,17479

Tablo 8: Coğrafya dersinde düşünme becerilerinin gerçekleştirilmesine ilişkin öğrenci görüşlerinin “okul türü” değişkenine göre tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları

Varyansın Kaynağı	kt	sd	ko	F	P*
Gruplar Arası	3423,320	4	855,830	4,379	,002
Gruplar İçi	93020,547	476	195,421		
Toplam	96443,867	480			

* $p < 0,05$

Tablo 8 incelendiğinde; coğrafya dersinde düşünme becerilerinin gerçekleştirilmesine ilişkin öğrenci görüşleri ile “okul türü” değişkeni arasında *istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur* [$F_{(4,476)}=4.379; p<.0.05$].

Bu farklılığın hangi okul türlerinden kaynaklandığını bulabilmek için “Çoklu Karşılaştırma Testi (LSD)” uygulanmıştır. Bu testin sonuçları Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9: Coğrafya dersinde düşünme becerilerinin gerçekleştirilmesine ilişkin öğrenci görüşlerinin okul türü değişkenine göre karşılaştırıldığı LSD testi sonuçları

Okulu (I)	Okulu (J)	Ortalama Fark (I-J)	Standart Hata	Anlamlılık Düzeyi
Düz Lise	Anadolu Lisesi	-2,63597	2,22689	,237
	<i>Fen Lisesi</i>	-6,81101	2,31214	,003*
	Meslek Lisesi	-3,79718	2,51108	,131
	<i>Anadolu Öğretmen Lisesi</i>	-7,87103	2,31937	,001*
Anadolu Lisesi	Düz Lise	2,63597	2,22689	,237
	<i>Fen Lisesi</i>	-4,17504	1,78851	,020*
	Meslek Lisesi	-1,16121	2,03920	,569
	<i>Anadolu Öğretmen Lisesi</i>	-5,23506	1,79785	,004*
Fen Lisesi	<i>Düz Lise</i>	6,81101	2,31214	,003*
	<i>Anadolu Lisesi</i>	4,17504	1,78851	,020*
	Meslek Lisesi	3,01383	2,13196	,158
	Anadolu Öğretmen Lisesi	-1,06002	1,90243	,578
Meslek Lisesi	Düz Lise	3,79718	2,51108	,131
	Anadolu Lisesi	1,16121	2,03920	,569
	Fen Lisesi	-3,01383	2,13196	,158
	Anadolu Öğretmen Lisesi	-4,07384	2,13981	,058
Anadolu Öğretmen Lisesi	<i>Düz Lise</i>	7,87103	2,31937	,001*
	<i>Anadolu Lisesi</i>	5,23506	1,79785	,004*
	Fen Lisesi	1,06002	1,90243	,578
	Meslek Lisesi	4,07384	2,13981	,058

* p<0,05

Tablo 9’da görüldüğü gibi *düz lise ile fen lisesi* arasında (0.003<0.05), *düz lise ile Anadolu öğretmen lisesi* arasında (0,001<0.05), *Anadolu lisesi ile Anadolu öğretmen lisesi* arasında (0.004<0.05) anlamlı farklılık bulunmuştur. Sonuç olarak, farklı türdeki liselerde öğrenim gören öğrencilerin coğrafya dersinde düşünme becerilerinin gerçekleştirilmesine ilişkin görüşleri “okul türü” değişkenine göre anlamlı farklılık göstermiştir.

SONUÇLAR

Araştırma sonucunda ölçme aracında bulunan düşünme becerilerine ait tüm etkinliklerin *toplam aritmetik ortalaması 3.44* olarak tespit edilmiştir. Bu sonuç, coğrafya dersinde düşünme becerisi etkinliklerine çoğu zaman yer verildiğini göstermektedir. Araştırma sonucunda, *eleştirel düşünme becerisi* etkinliklerinin aritmetik ortalaması **3.43**; *yaratıcı düşünme becerisi* etkinliklerinin aritmetik ortalaması **3.20**; *bilimsel düşünme becerisi* etkinliklerinin aritmetik ortalaması **3.77**; *problem çözme becerisi* etkinliklerinin aritmetik ortalaması **3.21** olarak bulunmuştur. Buradan da coğrafya dersinde eleştirel düşünme becerilerine, yaratıcı düşünme becerilerine, bilimsel düşünme becerilerine ve problem çözme becerisi etkinliklerine “*çoğu zaman*” yer verildiği söylenebilir.

Düşünme becerileri dikkate alınarak yapılan coğrafya öğretiminin öğrencilerin başarılarını arttırdığı, yapılan araştırmalarla ortaya konulmuştur. Güngör (2006) araştırmasında *yaratıcı düşünme* tekniklerine dayalı öğretimin öğrencilerin coğrafya derslerindeki başarılarını arttırdığı sonucuna ulaşmıştır. Deniz (2003)'in çalışmasına göre *eleştirel düşünme* etkinlikleri ile yapılan coğrafya öğretiminin öğrencilerin başarılarını arttırmaktadır. Ayrıca öğretmen merkezli öğretim yöntemlerinin öğrencilerin mevcut düşünme yeteneklerini körelttiğini bu nedenle öğrenciyi aktif kılan düşünme tekniklerine dayalı öğretimin uygulanması gerektiğini vurgulamışlardır. Akbulut (2005) çalışmasında, coğrafya öğretiminde yaratıcı düşünceyi geliştirmek için okullardaki coğrafya öğretiminde nelerin öğretildiği, müfredat programının içeriği, materyal kullanımı, sınıf ortamının uygunluğu ve yaratıcılığı kolaylaştıran öğretmenin niteliklerinin öncelikle bilinmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Coğrafya dersi dışındaki dersler için yapılan düşünme becerileri çalışmalarında şu sonuçlara ulaşılmıştır. Baykara (2006) çalışmasında sosyal bilgiler dersinde düşünme becerileri etkinliklerine çoğu zaman yer verildiğini bulmuştur. Kuyubaşoğlu'nun (2009) çalışmasında sosyal bilgiler dersinde yaratıcı düşünme becerilerinin kazandırılmasına ilişkin görüşleri incelendiğinde; yaratıcı düşünme etkinlikleri ile işlenen derslerin daha zevkli olduğunu, çok araştırma yapma fırsatı sağladığı, kendini ifade ederken sıkıntı yaşamadıkları, kısacası yaratıcı düşünme etkinliklerini sevdikleri ortaya çıkmıştır. Akınoğlu (2001) çalışmasında eleştirel düşünme becerilerini temel alan fen bilgisi öğretiminin öğrencilerin fen bilgisi dersi başarıları ve tutumları üzerinde geleneksel anlayıştan daha etkili olduğunu belirtmiştir. Güzel (2005) eleştirel düşünme becerilerini temel alan sosyal bilgiler öğretiminin, geleneksel öğretime göre öğrencilerin akademik başarılarında, tutumlarında ve bilgilerin kalıcılığında daha etkili olduğunu öne sürmüştür.

Araştırmaya katılan öğrencilerin ankete verdikleri cevaplarda coğrafya öğretimi noktasında önemli tespitlerde bulunulmuştur. Örneğin; "*Coğrafya dersinde grup çalışmasına yer verilir*" maddesine öğrencilerin %24.3'ü "hiçbir zaman", %22.5'i "nadiren" ve %22.2'si "bazen" cevabını vermişlerdir. Bu sonuç, coğrafya dersinde grup çalışmalarına (*işbirlikli öğrenme yöntemi*) daha az yer verildiğini göstermektedir. Günümüzde öğrencilerin derslere aktif katılımını sağlayarak onların başarılarını artıran yöntemlerden birisi de işbirlikli öğrenme yöntemidir. Öğrencilerin sınıf ortamında küçük karma gruplar oluşturularak, ortak bir amaç doğrultusunda, akademik bir konuda birbirlerinin öğrenmelerine yardımcı oldukları ve grup başarısının değişik yollarla ödüllendirildiği bir öğrenme yöntemi olan işbirlikli öğrenme yöntemi üzerine, son yıllarda yurt içinde ve dışında birçok araştırma yapılmıştır. Bu araştırmalarda (Hertzog ve Lieble, 1996; Lyman ve Foyle, 1991) işbirlikli öğrenme yöntemi; öğrencilerin coğrafya dersindeki akademik başarılarını arttırmakta, eleştirel düşünme ve problem çözme becerilerini geliştirmektedir.

Öğrencilerin coğrafya dersindeki düşünme becerilerini arttırmak için yapılacak en önemli işlerden birisi öğretmenin sınıf içerisinde kullanacağı öğretim yöntemidir. Türkiye'de coğrafya eğitimi konusunda karşılaşılan en önemli sorunlardan bir tanesi hiç şüphesiz coğrafya öğretiminin hala öğretmen merkezli yöntem, teknik ve stratejilerle sürdürülmesidir. Türkiye'de son yıllarda yüksek lisans ve doktora düzeyinde yapılan

araştırmalar göstermektedir ki, coğrafya dersinde öğrenci merkezli öğretim yöntemlerinin kullanılması, öğrencilerin coğrafya dersine yönelik başarılarını, tutumlarını olumlu yönde etkilemektedir. Coşkun (2004) ve Koçak (2008) *proje tabanlı öğrenmenin*, Aydın (2009) *işbirlikli öğrenmenin*, Aksoy (2004) *probleme dayalı öğrenmenin*, Demirkaya (2003) *4MAT yönteminin*, Uzunöz (2008) ve Alaz (2007) *çoklu zeka uygulamalarının*, Öztürk (2008) *5E modelinin*, Akşit (2007), Bilgi (2008) ve Önal (2008) *aktif öğrenme uygulamalarının*, Karakuş (2006) *deney yönteminin*, Aycan (2008) ve Teyfur (2009) *bilgisayar destekli öğretimin*, Demirci (2007), Artvinli (2010) ve Aydoğmuş (2010) *CBS tabanlı coğrafya öğretiminin* öğrencilerin coğrafya dersine yönelik başarılarını ve tutumlarını olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Araştırmaya katılan öğrenciler “konuları öğrenmemiz için ders kitapları yeterlidir” ve “verilen ödevleri yapmamız için ders kitabı yeterlidir” ifadelerinde öğrencilerin yaklaşık yarısı “hiçbir zaman” ve “nadir olarak” cevaplarını vermişlerdir. Bu noktada öğrencilere verilen coğrafya ders kitaplarında bir takım yenilikler yapılabilir. Çünkü öğrencilerin birincil kaynağı ders kitaplarıdır. Bu nedenle ders kitaplarının yapılandırıcı yaklaşımın gereklerini dikkate alarak yeniden gözden geçirilip yeniden yapılandırılmasının yarar sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu araştırmada ortaya çıkan bir diğer sonuca göre; araştırmaya katılan lise öğrencilerinin coğrafya dersinde düşünme becerilerinin gerçekleştirilmesine ilişkin görüşleri *cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermemiştir*. Baykara (2006) çalışmasında kız ve erkek öğrencilerin sosyal bilgiler dersinde düşünme becerileri açısından değerlendirilmesinde kız öğrenciler lehine bir farklılık olduğu görülmüştür. Hayran (2000) çalışmasında ilköğretim öğretmenlerinin düşünme becerileri konusundaki görüşleri cinsiyet değişkeni açısından anlamlı farklılık ortaya çıkmıştır. Bu araştırmada lise öğrencilerinin coğrafya dersinde düşünme becerilerinin gerçekleştirilmesine ilişkin görüşleri ile *öğrenim gördükleri sınıf düzeyi ve okul türü değişkenleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur*. Gerek sınıf gerekse okul değişkenine göre öğrencilerin görüşlerinin anlamlı farklılık göstermesinde; coğrafya öğretmenlerinin sınıf içerisindeki tutumu, dersteği araç-gereç kullanımı, seçtiği öğretim yöntemi, sınıfın fiziki koşulları, ders kitaplarının yeterliliği, coğrafya ders saatlerinin mevcut programa yeterliliği, öğrencilerin öğrenim gördükleri bölümlerin farklılığı vb. faktörler etkili olabilir.

Demirkaya (2008)'e göre; coğrafya öğretmenleri, düşünme becerilerini derslerinde aktif bir şekilde kullanarak, öğrencilerin farklı konu alanlarına duyarlı olmalarını ve konu alanını açık, tam ve doğru düşünerek anlamalarını ve kazandıkları bilgiyi güncel hayata aktarabilmelerini sağlayabilmelidir. Coğrafya dersleri, öğrencilerin düşüncelerini paylaşabilecekleri ve değerlendirebilecekleri bir ortama dönüştürülmelidir. Böyle bir sınıf ikliminde öğrencilere akranlarının farklı bakış açılarını anlayabilecekleri öğrenme-öğretme etkinliklerinin yaptırılması istendik sonuçlara ulaşılmasına katkıda bulunacaktır. Coğrafya öğretmeni sorduğu sorulara farklı çözümler bulunmasını isteyerek, öğrencilerden edindikleri becerileri çeşitli ortamlarda kullanmalarını istemeli ve öğrencilerin kompleks soruları cevaplandırabilmeleri için yeterli süreyi tanımalıdır.

Araştırma sonuçlarına dayanarak şu öneriler getirilmiştir:

- Bu araştırmada coğrafya dersinde düşünme becerilerinin kazandırılmasına ilişkin farklı türdeki liselerde öğrenim gören öğrencilerin görüşleri alınmıştır. Araştırma daha da genişletilerek, coğrafya öğretmenlerinin ve coğrafya öğretmen adaylarının da düşünme becerilerine ilişkin görüşleri alınarak sonuçları karşılaştırılabilir.
- Düşünme becerileri dikkate alınarak yapılan coğrafya derslerinin öğrencilerin akademik başarıları, tutumları, güdülenmeleri, öz yeterlilikleri vb. üzerindeki etkilerini ortaya koyan deneysel araştırmalar yapılabilir.
- Coğrafya dersleri, öğrencilerin düşüncelerini paylaşabilecekleri ve değerlendirebilecekleri bir ortama dönüştürülmelidir. Öğrencilere akranlarının farklı bakış açılarını anlayabilecekleri öğrenme-öğretme etkinliklerinin yapılması istendik sonuçlara ulaşılmasına katkıda bulunacaktır. Coğrafya derslerinde, öğrencilerin düşünce sistemlerini harekete geçirecek tarzda sorular üretebilmek için yani öğrencilerin düşünme becerilerine sahip olabilmesi için öncelikle öğretmenin düşünme becerileri eğitimi faaliyetlerine katılarak kendini sürekli yenilemelidir. Bu bağlamda coğrafya öğretmenlerini ve diğer tüm branş öğretmenlerini de kapsayan düşünme becerilerini geliştirmeye yönelik sınıf içi etkinlikler ile ilgili hizmet içi eğitim verilmelidir.
- Öğretmen, ders sırasında öğrencilere onları düşünmeye sevk edecek sorular yönelmeli ve beyin fırtınası, buluş yoluyla öğrenme, probleme dayalı öğrenme, işbirlikli öğrenme gibi yöntemler kullanılmalıdır. Yani coğrafya dersinde düşünme becerilerinin kazandırılması için; öğrenci merkezli bir anlayış benimsenmesi, öğrencilerin etkin katılımının sağlanması ve ezber alışkanlığından kurtarılması gerektiği söylenebilir.

KAYNAKLAR

- AKBULUT, G. (2004). Coğrafya ve Aktif Öğretim Yöntemleri. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 65-77.
- AKBULUT, G. (2005). Coğrafya Öğretimi ve Yaratıcı Düşünme. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 28(2), 215-223.
- AKINOĞLU, O. (2001). *Eleştirel Düşünme Becerilerini Temel Alan Fen Bilgisi Öğretiminin Öğrenme Ürünlerine Etkisi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- AKINOĞLU, O. (2005). Coğrafya Eğitiminin Etkililiği ve Sorunları. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 12, 77-96.
- AKSOY, B. (2004). *Coğrafya Öğretiminde Probleme Dayalı Öğrenme*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- AKŞİT, F. (2007). *Coğrafya Öğretiminde Aktif Öğrenmenin Akademik Başarı ve Tutum Üzerine Etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- ALAZ, A. (2007). *Coğrafya Öğretiminde Çoklu Zekâ Uygulamaları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- ARTVİNLİ, E. (2010). *Coğrafi Bilgi Sistemlerinin (CBS) Coğrafya Öğretimine Katkısı ve Ortaöğretim Öğrencilerinin CBS'ye İlişkin Tutumları*. Kurmadan Uygulamaya Eğitim Bilimleri Dergisi, 10(3), 1255-1292.
- AYCAN, Y.C. (2008). *Coğrafya Öğretiminde Bilgisayar Destekli Öğretim Yönteminin Öğrenci Başarısına Etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- AYDIN, F. (2009). *İşbirlikli Öğrenme Yönteminin 10. Sınıf Coğrafya Dersinde Başarıya, Tutuma ve Motivasyona Etkileri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- AYDIN, F. (2010). Ortaöğretim Öğrencilerinin Coğrafya Derslerindeki Gütülenmelerinin İncelenmesi. *Turkish Studies International Periodical Fort the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5(4), 814-834.
- AYDOĞMUŞ, M. (2010). *Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) Uygulamalarının Coğrafya Dersinde Öğrencilerin İlgi, Motivasyon ve Öğrenme Düzeylerine Etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- BAYKARA, N. (2006). *Sosyal Bilgiler Dersinin Düşünme Becerileri Açısından Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- BİLGİ, M. (2008). *Ortaöğretim Kurumlarında Coğrafya Dersi Kapsamındaki Çevre Konularının Öğretiminde Aktif Öğretim Yöntemlerinin Rolü*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- BOZOĞLU, Ö. (2008). *Felsefe Dersinde Eleştirel Düşünme Becerilerinin Kazandırılmasına İlişkin Öğretmen ve Öğrenci Görüşleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- CHEONG, C.M. ve CHEUNG, W.S. (2008). Online Discussion and Critical Thinking Skills: A Case Study in A Singapore. *Australasian Journal of Educational Technology*, 24 (5), 556-573.
- COŞKUN, M. (2004). *Coğrafya Eğitiminde Proje Tabanlı Öğrenme Yaklaşımı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- COŞKUN, M. (2010). Proje Tabanlı Öğretim Sürecinin Öğrencilerin Coğrafya Derslerindeki Yansıtıcı Düşünme Yeteneklerine Göre Değerlendirilmesi. *Turkish*

Studies International Periodical Fort the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 5(2), 897-911.

- DEMİRCİ, A. (2007). *Coğrafi Bilgi Sistemlerinin İlköğretim ve Ortaöğretim Coğrafya Derslerinde Bir Öğretim Aracı Olarak Kullanılması: Önem, İlke ve Metotlar..* Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Öneri Dergisi, 28(7), 377-388.
- DEMİRKAYA, H. (2003). *Coğrafya Öğretiminde 4MAT Öğretim Sisteminin Lise Coğrafya Derslerindeki Başarı ve Tutumlar Üzerine Etkisi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- DEMİRKAYA, H. (2003). Eleştirel Düşünme Kuramını Lise Coğrafya Programı Üzerindeki Etkileri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 36 (1-2), 97-106.
- DEMİRKAYA, H. (2008). Coğrafya Öğretiminde Eleştirel Düşünme Stratejileri ve Sorgulama Yoluyla Öğrenme Kullanımı. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(1),89-116.
- DENİZ, T. (2003). *Coğrafya Öğretiminde Eleştirel Düşünme Yönteminin Başarıya Etkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- DOĞANAY, H. (2002). *Coğrafya Öğretim Yöntemleri, Orta Öğretimde Coğrafya Eğitiminin Esasları*. Erzurum: Aktif Yayınevi.
- EFE, R. (1996). Coğrafyada Yeni Yaklaşımlar, Coğrafya Eğitimde Çağdaş Metod ve Teknikler. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 1, 135-150.
- GÖKÇE, N. (2009). The Problems of Geography Education and Some Suggestions. *Educational Sciences Theory & Practice*, 9(2), 757-768.
- GÜLVEREN, H. (2007). *Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme Becerileri ve Bu Becerileri Etkileyen Eleştirel Düşünme Faktörleri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- GÜNGÖR, G. (2006). *Coğrafya Öğretiminde Yaratıcı Düşünme Teknikleri Kullanımının Öğrenci Başarısına Etkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- GÜVEN, M. ve KÜRÜM, D. (2004). Öğrenme Stilleri ve Eleştirel Düşünme Arasındaki İlişkiye Genel Bir Bakış. *XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı*, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- GÜZEL, S. (2005). *Eleştirel Düşünme Becerilerini Temel Alan İlköğretim 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretiminin Öğrenme Ürünlerine Etkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi, Hatay.
- HAYRAN, İ. (2000). *İlköğretim Öğretmenlerinin Düşünme Becerileri ve İşlemlerine İlişkin Görüşleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon.

- HERTZOG, C.J. ve LIEBLE, C. (1996). A Study of Two Techniques for Teaching Introductory Geograpy: Traditional Approach versus Cooperative Learning in the University Classroom. *Journal of Geography*, 95(6), 274-280.
- HUCKLE, J. (1997). *Towards a Critical School Geography Teaching and Learning Geography*. Edited by Daniella Tilbury and Michael Williams. London and New York, 241-255.
- KARABAĞ, S. (2001). *Sosyal Bilgiler Programlarında Coğrafya Konularının İçeriği, Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu*. (Ed. L. Küçükahmet -C.Şahin). Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- KARAKUŞ, U. (2006). *Coğrafya'da İklim Konularının Öğretiminde Deney Yönteminin Öğrenci Başarı Düzeyine Etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- KARASAR, N. (2007). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- KAYA, H. (2008). *Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Düşünme Becerilerinin Öğretimine Yönelik Öz-Yeterliklerinin Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- KOÇAK, M. (2008). *Ortaöğretimde Coğrafya Öğretiminde Probleme Dayalı Öğrenme Yaklaşımının Öğrenci Performansı Ve Motivasyonu Üzerine Etkisi*. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul
- KOÇMAN, A. (1999). Cumhuriyet Döneminde Yüksek Öğretim Kurumlarında Coğrafya Öğretimi ve Sorunları. *Ege Coğrafya Dergisi*, 10,1-4.
- KUYUBAŞIOĞLU, B. (2009). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersinde Yaratıcı Düşünme Becerilerinin Kazandırılması ile İlgili Öğretmen ve Öğrenci Görüşleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- LİZARRAGA, M.L.S., BAQUEDANO, M.T.S. ve OLİVER M.S. (2010). Stimulation of Thinking Skills in High School Students. *Educational Studies*, 36(3), 329-340.
- LYMAN, L. ve FOYLE, H. (1991). Teaching Geography Using Cooperative Learning. *Journal of Geography*, 90(5), 223-226.
- MOUNTFORD, P. ve PRİCE, I. (2004). Thinking Skills, Assessment for Learning and Literacy Strategies in Teaching History. *Teacher Development*, 8(2-3), 233-239.
- ÖNAL, H. (2008). *Coğrafya Öğretiminde Aktif Öğrenme Uygulamaları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- ÖZDEN, Y. (1997). *Öğrenme ve Öğretme*. Ankara: Pegem Yayınları.

- ÖZTÜRK, Ç. (2008). *Coğrafya Öğretiminde 5E Modelinin Bilimsel Süreç Becerilerine, Akademik Başarıya ve Tutuma Etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- RUGGIERO, V.R. (1988). *Teaching Thinking Across the Curriculum*. U.S.A New York: Harper and Row Publishers Inc.
- SABAN, A. (2000). *Öğrenme ve Öğretme Süreci Yeni Teori ve Yaklaşımlar*. Ankara: Nobel Yayın.
- SEKİN, S. ve ÜNLÜ, M. (2002). Coğrafya Dersinin Temel Öğretim Sorunları. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 5,43-53
- SOKOL, A., OGET, D., SONNTAG, M. ve KHOMENKO, N. (2008). The development of inventive thinkings skills in the upper secondary language classroom. *Thinking Skills and Creativity*, 3, 34-46.
- ŞAHİN, C. (2003). *Türkiye’de Coğrafya Öğretimi (Sorunlar-Çözüm Önerileri)*. Ankara: Gündüz Eğitim Yayıncılık.
- TEYFUR, E. (2009). *9. Sınıf Coğrafya Dersinde Bilgisayar Destekli Öğretimin Öğrenci Başarısı ve Tutumuna Etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir
- TÜRK DİL KURUMU (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- UZUNÖZ, A. (2008). *Ortaöğretim Dokuzuncu Sınıf Coğrafya Dersinde Çoklu Zeka Destekli Öğretimin Öğrenci Başarısı Tutumu ve Kalıcılığa Etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- VAN DER SCHEE, J., LEAT D. ve VANKAN, L. (2006). Effects of the Use of Thinking through Geography Strategies. *International Research in Geographical and Environmental Education*, 15, 124-133.
- WEST, B. (2003). Student Attitudes and the Impact of GIS on Thinking Skills and Motivation. *Journal of Geography*, 102, 267-274.
- ZİMMERMAN, C. (2007). The Development of Scientific Thinking Skills in Elementary and Middle School. *Developmental Review*, 27(2), 172-223.